

Inleiding

Paul Minderhoud & Tetty Havinga*

Naar Nijmegen

Na het gymnasium B aan het Amsterdams Lyceum, de studie Nederlands recht in Utrecht en een opleiding als marinetolk Russisch tijdens zijn dienstplicht werkt Kees Groenendijk vier jaar als advocaat in Amsterdam. In 1973 haalt Kees Schuyt hem naar het kersvers opgerichte Instituut voor Rechtssociologie van de toen nog Katholieke Universiteit Nijmegen om mee te werken aan het baanbrekende onderzoek *De Weg naar het Recht*. Dit onderzoek naar ongelijke kansen van mensen op rechtsbescherming en (verklaringen voor) verschillen in het beroep op de advocatuur, waaraan ook Ben Sloot meewerkte, leidde tot een van de bekendste rechtssociologische boeken in Nederland.¹ De praktiserend jurist in hem zorgde er in ieder geval voor dat Kees Groenendijk gemiddeld meer rechtsproblemen bij de voor dit onderzoek geïnterviewden ontdekte dan de twee andere onderzoekers.²

Het is het begin van een indrukwekkende wetenschappelijke carrière, die noodgedwongen dit jaar een formeel einde krijgt vanwege het bereiken van de pensioenge-rechtigde leeftijd. Zijn medewerkers in Nijmegen zijn toch niet helemaal van hem af. Hij blijft (gelukkig) nog één dag in de week verbonden aan de juridische faculteit in Nijmegen.

Rechtssociologie, maar ook vreemdelingenrecht

In 1981 promoveert Kees Groenendijk op een proefschrift getiteld: *Bundeling van belangen bij de burgerlijke rechter*. Hij onderzoekt onder welke omstandigheden groepsacties, procesvormen die het mogelijk maken om individuele rechten gezamenlijk te handhaven, een compensatie bieden voor ongelijkheden in de mogelijkheden om het burgerlijk proces te gebruiken.³

* Radboud Universiteit Nijmegen

1 Zie ook Tetty Havinga & Leny de Groot-van Leeuwen, 'Onder de microscoop en door de verrekijker. 25 jaar rechtssociologie in Nijmegen', in P. Minderhoud (Ed.), *De januskop van het recht. Bijdragen aan het symposium gehouden ter gelegenheid van het 25-jarig hoogleraarschap van prof. mr. C. A. Groenendijk aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Radboud Universiteit Nijmegen*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2007, p. 1-12.

2 Zie ook Kees Schuyt, 'Het recht, gezien van binnen of van buiten', in: P. Minderhoud (Ed.), *De januskop van het recht. Bijdragen aan het symposium gehouden ter gelegenheid van het 25-jarig hoogleraarschap van prof. mr. C. A. Groenendijk aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Radboud Universiteit Nijmegen*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2007, p. 14.

3 C.A. Groenendijk 1981, *Bundeling van belangen bij de burgerlijke rechter*, Zwolle: Tjeenk Willink 1981.

Een jaar later volgt hij Kees Schuyt op als hoogleraar Rechtssociologie, hoewel hij erg schijnt te hebben getwijfeld over een eventuele terugkeer naar de advocatuur. Al die tijd houdt Groenendijk zich ook actief bezig met het vreemdelingenrecht. In 1979 verschijnt voor de eerste keer de samen met Bert Swart samengestelde jurisprudentie-bundel *Rechtspraak Vreemdelingenrecht* met een selectie van rechterlijke beslissingen betreffende het vreemdelingenrecht uit de periode 1968 t/m 1977. Samen zullen zij tot 1992 de eindredactie blijven voeren van deze na 1979 jaarlijks terugkerende jurisprudentiebundel. Vermeulen illustreert in zijn bijdrage in dit Liber Amicorum de werkracht van Groenendijk fraai door een vergelijking te maken met de bijna dertig jaar later verschenen *Rechtspraak Vreemdelingenrecht 2006*, die tot stand werd gebracht door 2 eindredacteuren, 14 redacteuren en 18 medewerkers.⁴ Ook na het overdragen van de eindredactie blijft Groenendijk zeer actief als annotator van met name uitspraken van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen. Al heel vroeg ziet en benadrukt hij het belang van het EG-recht voor het Nederlandse vreemdelingenrecht. Zoals Van Bennekom in zijn bijdrage aan dit boek opmerkt, heeft Kees dertig jaar lang opgewekt beweerd dat niet de nationale vreemdelingenwetgeving of beleidsregels, maar de bepalingen van het rechtstreeks toepasselijke EU-recht beslissend zijn voor EU-onderdanen.⁵ Maar ook meer obscure onderwerpen als de zekerheidsstelling voor proceskosten, de *cautio judicatum solvi*, blijven zijn belangstelling om te annoteren houden.⁶

Een eigen agenda

Groenendijk constateert in 1981 in een themanummer van *Ars Aequi* over vreemdelingen dat tegenover het ideaal van tolerantie en een officieel regeringsbeleid gericht op gelijke kansen een praktijk dreigt te ontstaan van over generaties gecontinueerde sociale ongelijkheid en discriminatie. Juristen kunnen, volgens Groenendijk, aan de oplossing van deze problematiek een bijdrage leveren door dit morele dilemma tussen ideaal en praktijk scherp te stellen, door op dit gebied veelvuldig voorkomende spanningen tussen algemene rechtsbeginselen en gedetailleerde rechtsregels, tussen beleidsdoeleinden en uitvoeringspraktijk, tussen idealen en bestaande maatschappelijke patronen in concrete gevallen nauwkeurig te signaleren, en door dit dilemma telkens opnieuw bij de beslissingsbevoegde fora (rechters, overheidsinstanties, vertegenwoordigende lichamen of de publieke opinie) aan de orde te stellen.⁷ Dat is ‘in a nutshell’ ook wat Groenendijk de daaropvolgende 25 jaar heeft gedaan. Hij stelt hiermee als het ware zijn eigen agenda op.

Ook in zijn inaugurele rede over de vraag of wetgeving tegen discriminatie effect heeft, komt de dubbele inspiratie om een bijdrage te leveren aan het maatschappelijke politieke debat enerzijds en verdieping van wetenschappelijke inzichten anderzijds naar voren.

4 Zie de bijdrage van Vermeulen in dit boek.

5 Zie de bijdrage van Van Bennekom in dit boek.

6 Zie Hoge Raad 12 januari 1996, *RV* 1996, 100.

7 C.A. Groenendijk, *Minderhedenbeleid in een onwillig immigratieland*, *Ars Aequi* 1981, p. 546.

De narren van de moderne samenleving

In het boekje van Anita Böcker over de identificatieplicht laat zij Kees aan het woord over hoe hij zijn eigen rol als wetenschapper in een politiek debat ziet.⁸ Dit leidt tot de volgende passage:

Meer in het algemeen vindt hij dat zijn bijdrage als wetenschapper behoort te bestaan uit: ‘toch proberen om het debat zo rationeel mogelijk – emoties spelen natuurlijk onvermijdelijk een rol – te maken. En een van de manieren om dat te doen is te kijken naar wat we weten over de feitelijke effecten van dingen, kijken of daar empirisch materiaal over te vinden is’.

Als wetenschapper kun je niet ongegeneerd voor een bepaald deelbelang opkomen, je kunt niet ieder type argument of ieder type materiaal gebruiken. Daarnaast denkt hij ‘dat een deel van je rol als wetenschapper is dat je ervoor betaald wordt om dingen te zeggen die anderen niet zeggen of die niet populair zijn. [...] De narren van de moderne samenleving. Tegendraadse standpunten naar voren brengen. Dat hoort er denk ik ook bij’.

Informeren, maar ook beïnvloeding van het politieke debat door middel van wetenschappelijk werk en juridische expertise is altijd een belangrijk kenmerk van het handelen van Kees geweest. Dit gebeurde altijd met gebruikmaking van de effectieve combinatie van rechtspraktijk, de blik van binnen, en rechtssociologie, de blik van buitenaf.⁹

Bestuurder en adviseur

Naast al zijn wetenschappelijke activiteiten heeft Groenendijk ook nog de tijd en energie zich als een vaardig bestuurder en adviseur te ontpoppen. Met een vasthoudendheid die anderen soms moedeloos maakt probeert hij altijd zeer gericht zijn doel te bereiken. Naast decaan van de Nijmeegse juridische faculteit (1993–1995) is hij onder andere lid geweest van de Commissie onderzoek etnische minderheden van NWO, de Commissie-Zeevalking inzake wetgeving illegale vreemdelingen, de Commissie-Mulder inzake herziening van de asielpprocedure, de SER Commissie inzake de herziening van de Wet Arbeid Vreemdelingen, de Commissie-Smeets inzake de medische aspecten van het toelatingsbeleid, het landelijk Bureau Racismebestrijding en de juridische Commissie van Vluchtelingenwerk.

In de jaren tachtig van de vorige eeuw is hij lid van de Adviescommissie Onderzoek Minderheden (ACOM) die volgens mede-lid Han Entzinger, “een stevige invloed had op het in kaart brengen van wat destijds als het ‘minderhedenvraagstuk’ werd aangeduid”.¹⁰

Een Commissie die de laatste jaren een steeds belangrijkere rol is gaan spelen – zowel in het algemeen als in het werk van Kees – is de Permanente Commissie van des-

8 A. Böcker, *Identificatieplicht: oplossing of oorzaak van problemen*, Nijmegen: GNI (Reeks Recht & Samenleving nr. 17), 2002, p. 101-102.

9 Ontleend aan het in voetnoot 2 genoemde artikel van Schuyt.

10 Zie de bijdrage van Entzinger in dit boek.

kundigen in internationaal vreemdelingen-, vluchtelingen- en strafrecht, waarvan Groenendijk sinds 1989 lid en sinds 1998 voorzitter is.¹¹ Sinds zijn aantreden als voorzitter zijn onder zijn leiding meer dan 140 commentaren en adviezen verstuurd.¹²

Van vreemdelingenrecht naar migratierecht

De term vreemdelingenrecht wordt in de loop der tijd vervangen door de term migratierecht, onder andere om aan te geven dat de reikwijdte van dit vakgebied steeds ruimer wordt. De toename van de wetenschappelijke interesse voor aan migratierecht gerelateerde onderwerpen binnen de Nijmeegse juridische faculteit leidt in 1995 tot de oprichting van het Centrum voor Migratierecht (CMR). Zoals het profiel op de website van het CMR het verwoordt, wordt het onderzoek binnen het Centrum voor Migratierecht gekenmerkt door drie aspecten: interdisciplinaire samenwerking, internationale oriëntatie en nadruk op de relatie tussen internationale ontwikkelingen en nationale rechtspraktijk. Guiraudon benadrukt in haar bijdrage aan dit boek dat het rechts-sociologisch perspectief op migratie, dat onder het voorzitterschap van Kees Groenendijk bij het CMR is ontwikkeld, een model vormt voor onderzoekers uit andere Europese landen.¹³ Groenendijk blijft na zijn emeritaat nog voorzitter van het bestuur van het CMR.

Internationalisering

Naarmate het migratierecht internationaler wordt, krijgen ook de activiteiten van Groenendijk een internationaler karakter, zowel op wetenschappelijk als adviserend vlak.

Zo adviseert hij in 1993-1994 de Russische Federatie als expert voor de Internationale Organisatie voor Migratie (IOM) op het terrein van nationaliteitswetgeving en als expert voor de Raad van Europa op het terrein van de regulering van arbeidsmigratie. In 1997 adviseert hij de regering van Litouwen over een nieuwe vreemdelingenwet.

Hij heeft in dit verband altijd veel aandacht voor de juridische positie van derdelanders binnen de EU gehad. Als consultant voor de Raad van Europa en de Europese Commissie en als auteur van landenvergelijkende rapporten¹⁴ staat hij mede aan de

11 Ook wel Commissie Meijers genoemd, naar de eerste voorzitter. Deze Commissie brengt haar commentaren en adviezen -gevraagd en ongevraagd- uit aan het Nederlands parlement, het Europees parlement, de nationale parlementen van andere lidstaten (zoals het House of Lords), de leden van de Nederlandse regering en aan beleidsmakers van de Europese instellingen. De Commissie ziet voor zichzelf een belangrijke taak weggelegd om in een zo vroeg mogelijk stadium, parlementen en het publiek over de inhoud en de juridische gevolgen van de conceptbesluiten te informeren.

12 Informatie van Evelien Brouwer op basis van jaarverslagen Commissie Meijers.

13 Zie de bijdrage van Guiraudon in dit boek.

14 Zie onder andere C.A. Groenendijk, E. Guild & R. Barzilay, *The Legal Status of Third Country Nationals who are Long Term Residents in a Member State of the European Union*, Brussel: Office for Official Publications of the European Commission 2001

wieg van de uiteindelijk in 2003 door de Europese Unie aangenomen richtlijn die de verblijfspositie van lang verblijvende derdelanders in de EU aanzienlijk verbetert.¹⁵

De wetenschappelijke internationalisering krijgt ook vorm in het opzetten en coördineren van een netwerk van nationale experts, dat jaarlijks aan de Europese Commissie rapporteert over de stand van zaken op het gebied van vrij verkeer van werknemers en in het meewerken aan onderzoeksprojecten van het Odysseus netwerk van experts in Europees immigratie- en asielrecht.

Na het millennium

Tussen 2000 en nu groeien het Instituut voor Rechtsociologie en het Centrum voor Migratierecht gestaag. Op dit moment werken er meer dan 20 mensen.

Een omvangrijke subsidie van NWO in 2001, verworven samen met Thomas Spijkerboer (in Nijmegen gepromoveerd, inmiddels hoogleraar Migratierecht aan de VU), stelt Groenendijk in staat om door middel van een aantal dissertatieonderzoeken diverse aspecten van het Nederlandse migratierecht na 1945 in kaart te brengen. In het in dit kader totstandgekomen proefschrift over de regulering van arbeidsmigratie van Tesseltje de Lange komen we Groenendijk veelvuldig tegen als lobbyist en adviseur. Zo blijkt uit dat proefschrift dat hij in 1976 in het kader van de behandeling van de Wet Arbeid Buitenlandse Werknemers (WABW) samen met Bert Swart en Arriën Kruyt 22 concept-amendementen en een aantal notities aan Tweede-Kamerleden had gestuurd.¹⁶

In 2006 verschijnt zijn tot nu toe laatste boek (geschreven samen met Annet Hahn), *Met recht geslaagd*, waarin de vraag aan de orde komt of migranten erin slagen hun plek in de juridische praktijk te veroveren.

In publicaties op het terrein van het migratierecht is zijn toon de laatste jaren onmiskenbaar ‘venijniger’. In het samen met Tijn Kortmann geschreven artikel in het *NJB* over de verhoging van de leges bij verblijfsvergunningen luidt de conclusie:

“De opstelling van minister en parlement inzake de leges is een goede aanwijzing voor de mate waarin verdragsverplichtingen ter bescherming van migranten en verklaringen omtrent het streven naar integratie van hier legaal wonende migranten serieus worden genomen. Handhaving van de legesverhogingen zal door immigranten en de autochtone bevolking als een door de overheid georganiseerde vorm van vreemdelingpesten worden gezien. Het is een vorm van pesten waarmee Nederland zich in eigen vlees snijdt.”¹⁷

Drie jaar later komt er nog een schepje bovenop, wanneer hij – eveneens in het *NJB* – het beleid van minister Verdonk aan de kaak stelt:

15 Richtlijn 2003/109.

16 Tesseltje de Lange, *Staat, markt en migrant. De regulering van arbeidsmigratie naar Nederland 1945-2006*, Amsterdam: Boom 2007, p. 195.

17 C.A.Groenendijk & C.A.J.M. Kortmann, ‘Nieuwe verhoging leges voor verblijfsvergunningen: wederom onredelijk, onverstandig en onrechtmatig’, *NJB* 2003, p. 314.

De kwaliteit van een democratie wordt onder meer afgemeten aan de wijze waarop de meerderheid met minderheden omgaat. Aan die norm gemeten heeft minister Verdonk tot nu toe onmiskenbaar gefaald. Het beleid van de minister heeft ook buiten Nederland het beeld van Nederland als tolerant land dat op een beschaafde manier omgaat met minderheden in de bevolking, te grabbel gegooid.¹⁸

Inhoud van deze bundel

In totaal bevat dit vriendenboek 62 wetenschappelijke bijdragen van (voormalige) collega's, promovendi en medewerkers van Kees Groenendijk. Gezien het grote aantal personen, dat een bijdrage aan dit boek wilde leveren, moesten we streng zijn in de toegestane omvang. De bijdragen mochten in beginsel niet meer dan 3.500 woorden bevatten. Sommigen hebben dit probleem proberen te omzeilen door met meerdere auteurs een bijdrage te leveren. Anderen hebben ons zo indringend om dispensatie verzocht dat we hier af en toe voor gezwicht zijn. Het oordeel van de redactie was hierbij soms enigszins willekeurig. Maar aan deze willekeur werd verder strikt de hand gehouden. Lezing van veel bijdragen zal daarom naar meer smaken.

De diversiteit van de bijdragen aan deze bundel kenmerkt de veelzijdigheid van de gene voor wie ze geschreven zijn. Er wordt geschreven over borrelnootjes, dorpsfeesten en koloniale bedienden, maar ook over onderwijsgedrag van buitenlandse studenten, de gezinsherenigingsrichtlijn, academische vorming van juristen, vreemdelingenrecht, mensenrechten en inburgering. Ondanks deze diversiteit hebben we geprobeerd de bijdragen onder te brengen in vijf verschillende thema's, waarbij we ons ervan bewust zijn dat sommige bijdragen ook heel goed onder een ander thema ingedeeld hadden kunnen worden. Binnen de thema's zijn de auteurs op alfabetische volgorde gerangschikt.

Het boek bevat de volgende vijf delen:

- Open en gesloten grenzen: over toelating en verblijf
- Insluiting en uitsluiting: over inburgering, discriminatie en tolerantie
- Controle op autoriteiten: over rechterlijke toetsing en maatschappelijke controle
- Grondrechten: over mensenrechten, migrantenrechten en godsdienstvrijheid
- Reflecties op wetenschap: over rechtssociologie, migratieonderzoek en andere zaken.

Een grote norske neger

Dertig jaar geleden heeft een poster van de kunstenaar Lucebert, 'Een grote norske neger' getiteld, hangend op Kees zijn werkkamer het begin van diens wetenschappelijke carrière van zeer dichtbij meegemaakt. Op de omslag van dit boek is deze afbeelding verwerkt. Met het bijbehorende gedicht willen we deze korte inleiding graag besluiten:

18 C.A. Groenendijk, 'Minister Verdonk: grote woorden, minder daden en riskante ideeën', *NJB* 2006, p. 1018.

Er is een grote norse neger

er is een grote norse neger in mij neergedaald die van binnen dingen doet die niemand ziet ook ik niet want donker is het daar en zwart

maar ik weet zeker hij bestudeert er aard en structuur van heel mijn blanke almacht

hij morrelt eerst aan halfvermolmde kasten dan voel ik splinters schieten door mijn schouder nu leest hij oude formulieren dit is het lastigst te veel slaven trok ik af van de belasting

About the cover of this book

Thirty years ago, at the beginning of his scientific career, Kees had a significant poster by the artist Lucebert on his office wall. The drawing on the cover of this book is this poster. The original was accompanied by the following poem:

A Big Gruff Negro

a big gruff negro has come down in me he's doing things inside me no one can see not even me so dark it is there and black

I'm sure though that what he's up to is studying the nature and composition of all my white omnipotence

he fumbles first at half-mouldered cupboards then I feel splinters shooting through my shoulder now he's reading old documents this is what is most awkward I deducted too many slaves from my income tax

(translated by James S. Holmes)